

YÛSUF HAKİKÎ BABA'NIN ŞAİR VE ŞİİR ANLAYIŞI*

THE CONCEPTION OF POET AND POETRY OF YUSUF HAKIKI BABA

Kudret Safa GÜMÜŞ**

Öz

Poetika, şairlerin şiirlerini oluştururken bağlı buldukları şiir geleneği veya ekolünün kurallarını ihtiva eden bir terimdir. Her şairin, bağlı bulunduğu şiir geleneğini irdeleyerek şiir anlayışına yönelik çalışmaların yapılması, şairlerin aynı zamanda zihin dünyalarını ortaya çıkarmak adına önem arz etmektedir. Dîvân şiirine bakıldığında poetika konusu; tezkireler, dîvân dîbâceleri, bazı mesnevîlerin ilgili bölümleri, kasidelerin fahriye bölümleri, gazellerin mahlas beyitleri ile bazı poetik unsur barındıran beyitler üzerinden incelenebilmektedir. Şairler, dîvânlarında şiirlerinin güzelliğini ve etkileyiciliğini vurgulamak için türlü sanatlar ile oldukça fazla sayıda mazmuna başvurmuşlar, böylece şiir ve şaire dâir görüşlerini eserlerine yansıtmuşlardır.

Osmanlı şairinin dünyaya bakışını ve dolayısıyla da şiirine hâkim olan tasavvufî bakış açısını ortaya koyan eserler, aynı zamanda Osmanlı toplumunun zihniyet dünyasını yansıtmaktadır. Mutasavvîf şairler, her şeyden önce şiirde mânânın olması gerektiğini belirtmişler ve bu eksende hareket ederek eserlerini oluşturmuşlardır. Şairler, şiirlerinin lafza bakılarak anlaşılamayacağını, mânâ gözüyle şiire bakan âriflerin şiiri anlayacaklarını dile getirmişlerdir. Bu meyanda her bir sûfi şairin şiir ve şaire bakışı incelenmeli ve özelden genele giden bu yolda Osmanlı tasavvuf şiirinin poetikası bir bütün hâlinde ortaya konulmalıdır.

Bu çalışmada, mutasavvîf bir şair ve aynı zamanda Bayramî-Melâmîliği'nin Aksaray'daki temsilcisi konumunda olan Yûsuf Hakikî Baba'nın şair ve şiir anlayışına yönelik mülâhazaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu vesile ile şairin dîvânı, kasidelerinin fahriye bölümleri, gazellerinin maktâ beyitleri ile poetik nitelikli diğer beyit ya da bentleri bakımından taranmış, tespit edilen örnekler çalışmamıza ışık tutmuştur. Yûsuf Hakikî Baba'nın şair ve şiir anlayışının tespitine yönelik olan bu çalışma, Bayramî-Melâmîliği'nin mümessili olan bir şairin gözüyle şiir ve şairin nasıl tanımlandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Dîvân Şiiri, Tasavvuf, Poetika, Yûsuf Hakikî Baba, Aksaray.

* Söz konusu makale, "Yûsuf Hakikî Baba Dîvânı'nın Dinî-Tasavvufî Kavramlar Bakımından Tahlili" adlı doktora tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bayram Ali KAYA.

** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı; Öğretim Görevlisi, Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kudretsafagumus@aksaray.edu.tr

Abstract

Poetic is a term that contains the rules of the poetry school to which poets belong while they write their poems. The studies which have executed concerning their conception of poetry by examining the poetry tradition of each poet is important in order to reveal mental infrastructure of poets. When the Diwan poetry take into consideration, the subject of poetic is able to be analysed through some poems in which contain poetical elements such as tezkîres, introduction of diwan, parts of fahriye in odes, pseudonymous couplet of the ghazals. Poets have referred to various arts and a large number of mazmûn in their diwan in order to emphasize beauty and effectiveness of their poems, thus they have reflected to their views on poetry and poetry in their works.

The works which reflect the life vision of the Ottoman poet and therefore his mystical viewpoint that dominates his poetry present mental infrastructure of the Ottoman society. Sufi poets, they stated first of all that it should be meanings in poetry, and they write their works by acting on this axis. Poets expressed that their poems can not be understood by moving from words, will have just comprehended by Erudits who look through the heart eye. In this case; The view about poetry and poet of each Sufi poet should be exam the poetics of Ottoman mystic poetry should be introduced by aid of inductive approach ined and the poetics of Ottoman mystic poetry must be put forward by aid of inductive approach.

In this work; ideas about comprehension of poet and poetry of Yusuf Hakiki Baba, sufi poet and representative of Bayrami-Melamism in Aksaray, were tried to be revealed. As a result of the analyse of the diwan of poet, last couplets of ghazals, parts of fahriye in odes and poetic couplet or bents have shed light on us during research. The aim of this work concerning comprehension of poet and poetry of Yusuf Hakiki Baba, representative of Bayrami-Melamism in Aksaray, is to explain how the poet defined both terms.

•

Keywords

Diwan Poetry, Sufism, Poetic, Yusuf Hakiki Baba, Aksaray.

GİRİŞ

Günümüzde şiir sanatı anlamıyla kullanılan poetika kavramı, herhangi bir şairin şiir sanatı hakkındaki derli toplu görüş, anlayış ve fikirlerini ihtiva eden bir yazı ya da eser olarak tanımlanmaktadır. Aslı Yunanca olan bu kelime şiir sanatını karşılayan bir anlamla dilimize geçmiş olmakla beraber sanatsal yaratmayı izâh mânâsını taşımaktadır (Karaca 2005: 31). Türk edebiyatının önemli bir merhâlesini oluşturan Dîvân şiirinde ise şiir ve şiir sanatı üzerine yazılmış olan eserlere bakıldığında; dîvân dibâceleri, şuârâ tezkireleri, kasidelerin fahriye bölümleri, gazellerin mahlas beyitleri ve poetik nitelikli gazeller karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı şairinin dünya görüşüne ve dolayısıyla da şiirine hâkim olan tasavvufi bakış açısını tam olarak ortaya çıkarabilmek için uzun bir uğraş gerekmektedir.¹ İslâm düşüncesinde felsefe, kelâm ve tasavvuf şeklinde kategorize edilen düşünce formlarından özellikle tasavvuf disiplini çerçevesinde düşünce üreten pek çok düşünürün, aşkı, varlığı açıklama yöntemi veya varlığın amacı olarak ele aldığı görülebilmektedir (Ovacık 2016: 968). Bu bağlamda, İlahî aşkın terennümünü ifade eden her sûfi şairin bir poetikası oluşturulmalı ve özelden genele giden bu yolda Osmanlı tasavvuf şiirinin poetikası ortaya konulmalıdır (Kılıç 2004: 93).

Sûfi bir şairin önce dîvânında -eğer varsa- dîbâce bölümünde şiir anlayışına yönelik bilgilerin tespit edilmesi mümkündür. Daha sonra ise sûfi şairin şiirinde kullandığı imgelerin ayrıntılı bir tasnifinin yapılması gerekmektedir. Dahası, şairin etkilendiği, beğendiğini belirttiği ve ismini andığı şairlerin tespit edilmesi onun benimsediği şiir ekolünü ortaya koymasından önem arz etmektedir.

Osmanlı şiirinin temeli olan tasavvuf, toplumun her kesimini tek bir dünya görüşünde birleştirmiştir. Sûfi şairler, her şeyden önce şiirde mânâyâ önem vermişler, bu meyanda hareket etmişlerdir. Onlar, şiirlerinin lafız, vezin ve imlâyâ bakarak anlaşılmayacağını, aksine mânâ gözüyle şiire bakanların şiiri anlamaya muktedir olacaklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Şiirden anlamaya ehil olmayanlara karşı şiirlerini gizli bir şekilde ören sûfi şairler, şiirlerini yeri geldiğinde şifrelemişlerdir. Bunun sebebi olarak câhil kimselerin şiirleri yanlış anlamalarını dolayısıyla da şairler için yanlış sonuçların ortaya çıkmasını göstermişlerdir.

Sûfi şairlere göre şiir, lafız ve mânânın birbirini tamamlamasıyla kemâle ermektedir. Çavuşoğlu bu konuda şöyle demektedir:

"Sanatları umumî olarak lafza ve ma'nâyâ dâir olmak üzere ikiye ayırıyoruz. Bir misâl ile anlatayım: Dîvân şâiri, sözü insana benzeterek ma'nâsını cisim, lafzını da elbise diye tahayyül etmiştir. Bu insânı, cismi ve elbisesiyle bir bütün hâlinde güzel göstermek için ortaya koyduğu hünerlere de bed'î ve san'iyî demiştir. Demek oluyor ki bir ifâdenin –burada söz konusu şiir olduğuna göre bir beytin-sanatlarla bezenmesi, söz güzelini süslemektir" (1981: 49).

¹ Sûfi eksenli Osmanlı şiirinin fikrî arka planını tespit için ilk yapılacak şey, Osmanlı şiirinde en çok geçen ıstılahların bir dökümünü yapmak ve sonrasında bu ıstılahların kavramsal tahlillerine geçmektir (Çavuşoğlu 2017: 28) Dîvân tahlillerine bakıldığında bu meyanda araştırmacıların ortaya koydukları ıstılahların müştereklerini Mahmud Erol Kılıç, şu şekilde belirtmiştir:

"Araştırmacıların çıkardıkları ıstılahların müştereklerini bir araya getirdiğimizde şu listeyi elde ettik: "Küntü kenz", "Vahdet", "Bâtın", "Bezm-i ezel", "Elest", "Kavs-i Nüzûl", "Tecellî", "Kesret", "Zâhir", "Kavs-i Urûc", "Ma'sûk", "Âşık", "Aşk", "Didâr", "Cezbe", "Hâl", "Tecrîd", "Ehl-i Hırka", "Uzlet", "Halvet", "Riyâzet", "Kanâat", "Velâyet", "Rind", "Melâmet", "Pir-i Mugân", "Ehl-i Dil", "Ârif", "Men Aref", "Fenâ", Bekâ" (Kılıç 2004: 96). Bu ıstılahlar, Osmanlı mutasavvif şairlerinin zihin dünyasını ortaya koyar niteliktedir.

Kaynaklarda Baba Yûsuf, Yûsuf Hakîkî Baba, Baba Yûsuf Hakîkî, Şeyh Yûsuf; halk arasındaysa Hakîkî Baba ve Gül Baba diye anılan Yûsuf Hakîkî, Somuncu Baba² adıyla ma'rûf meşhur Şeyh Hamîd-i Aksarâyî'nin oğludur. Dedesi meşhur zâtlardan Mûsâ-yı Kayserî'dir. Aslen Türkistânlı olan ailenin Kayseri'ye ne zaman geldiği bilinmemekte, Şeyh Hamîd-i Aksarâyî'nin neslinin Yûsuf Hakîkî ile devam ettiği belirtilmektedir. Yûsuf Hakîkî, Hakîkî-nâme adlı eserinde yer alan "Zikr-i İsnâd-ı Hırka" başlıklı şiirinde ailesi ve tarikatı hakkında da bilgi vermektedir. Şair, Aksaray'da doğmuştur. Babasının H.815/M.1412-1413'te öldüğü ve oğlu Hakîkî'nin eğitimini de müridi Hâcî Bayram-ı Velî'ye³ havale ettiğine bakılırsa Yûsuf Hakîkî o sırada muhtemelen çocukluk döneminde. Bu malûmata göre, onun doğum tarihinin 1400'lü yılların başlarına tesadüf ettiği tahmininde bulunulabilir. Evliyâ Çelebi'nin belirttiğine göre Yûsuf Hakîkî, Hâcî Bayram-ı Velî'nin öğrencisi olup Ankara'da ledün ilmini öğrenmiş ve Aksaray'da Bayramî tarikatine⁴ öncü olmuştur. Mahabbet-nâme'nin Manisa nüshası müstensihinin, eseri müellifin ölümünden bir yıl sonra H.894/M.1488-1489'da istinsah ettiğini bildirmesi dolayısıyla Yûsuf Hakîkî'nin vefât tarihi H.893/M.1488-1489 yılı olmalıdır. Yûsuf Hakîkî'nin kabri ve türbesi Aksaray'da Şeyh Hamîd Mahallesi'ndedir (Boz 2009:10). Tasavvuf neşvesiyle eserler kaleme alan Yûsuf Hakîkî⁵, şiirlerinde genellikle anlaşılır bir dil kullanmıştır (Ekici 2018: 190).

Anadolu'daki tasavvuf cereyanının, gelişme aşamasında olan bir şiir geleneğinde yer bulması, erken dönem ürünlerinde sûfi şairlerin şiir anlayışlarına dâir bazı ipuçlarının elde edilmesi, tasavvuf edebiyatının ilerleyen yüzyıllardaki yansımalarını görebilmek adına önemlidir. Bu bağlamda bu çalışmada; Bayramîliğin Aksaray'daki temsilcisi olan Yûsuf Hakîkî Baba'nın şair ve şiir anlayışına yönelik mülâhazaları ortaya konmaya çalışılmıştır.⁶ İlk bölümde Yûsuf Hakîkî Baba'nın şair anlayışına yönelik bilgiler; "kendi şairliği ile ilgili değerlendirmeler", "şairlik vasfını benzettiği öğeler" ve "etkilendiği, beğendiğini belirttiği ve ismini andığı şairler" başlıkları altında verilmiştir. İkinci bölümde ise Yûsuf Hakîkî Baba'nın şiir anlayışına dâir bilgiler ortaya konulmuştur.

Sûfi şiirinin genel içeriğini tespit çalışmalarına yardımcı olabilmesi için ortaya konan bu makalenin, geleneğin şekillenmesine yönlendirici katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu minvalde; Yûsuf Hakîkî Baba'nın şair ve şiir hakkında yaptığı değerlendirmeler önem kazanmaktadır.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. AKGÜNDÜZ, Ahmed (1995), *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Aynî (1343), *Hacı Bayram-ı Velî*, İstanbul.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. ALTINOK, B. Yaşa (2012), *Hacı Bayram-ı Velî (Bayramîlik- Melâmîlik)*, Ankara: Ahi Kitap.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOZ, Erdoğan (1996), *Hakîkî Divanı, Dil İncelemesi: Kısmî Çeviriyazılı Metin, Dizin*, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; BOZ, Erdoğan (2009), *Yûsuf Hakîkî Baba Divânı: Karşılaştırmalı Metin*, Ankara: Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları; BOZ, Erdoğan (2011), *Yûsuf Hakîkî Baba Divânı'ndan Seçmeler*, Ankara: Aksaray Belediyesi Yayınları; ÇAVUŞOĞLU, Ali (2001), *Yûsuf Hakîkî 'nin Mahabbet-nâme'sinin Tenkitli Metni ve İncelenmesi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Doktora Tezi); ÇAVUŞOĞLU, Ali (2009), *Mahabbet-nâme*, Ankara: Akçağ Yayınları; ÇAVUŞOĞLU, Ali (2002), "Yûsuf Hakîkî 'nin Tasavvuf Risâlesi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13: 125-149; ÇAVUŞOĞLU, Ali (2004), *Yûsuf Hakîkî 'nin Tasavvuf Risâlesi ve Metâliü'l-İmân (İnceleme-Metin)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

⁶ Erdoğan Boz tarafından tenkitli metni yayımlanan divân, çalışmada temel kaynak olarak alınmış ve eserin tenkitli metninde yer alan 596 manzûmede Yûsuf Hakîkî Baba'nın şair ve şiir anlayışına yönelik bulgular tespit edilmiş ve makalenin ilgili bölümlerinde işlenmiştir. Bkz. Erdoğan Boz (2009), *Yûsuf Hakîkî Baba Divânı: Karşılaştırmalı Metin*, Ankara: Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

1. YÛSUF HAKÎKÎ BABA'NIN ŞAİR ANLAYIŞI⁷

Dîvân şiirinin asırlar boyu süren gelişimi içinde, her bir şairin kendine has bir üslûbu oluşmuş ve şairler, oluşan bu üslûpla eser vücûda getirmişlerdir. Şairlerin oluşturmuş olduğu eserlerden hareketle, onların şair ve şiire bakışını ortaya koyabilmekteyiz. Bu makalenin konusunu ve aynı zamanda Yûsuf Hakîkî Baba'nın poetikasının önemli bir bölümünü oluşturan şair anlayışı, elimizde tenkitli metin neşri bulunan dîvânından hareketle belirlenmeye çalışılmıştır. Yûsuf Hakîkî Baba'nın şair anlayışı üç alt bölümde ele alınmıştır. İlk kısımda, dîvânından hareketle kendi şairliği ile ilgili değerlendirmeleri ortaya konulmuştur. İkinci kısımda Yûsuf Hakîkî Baba'nın şairlik vasfını benzettiği öğeler irdelenmiştir. Üçüncü ve son kısımda ise etkilendiği, beğendiğini belirttiği ve ismini andığı şairlere değinilmiştir.

1.1. Yûsuf Hakîkî Baba'nın Kendi Şairliği İle İlgili Değerlendirmeleri

Her şair gibi Yûsuf Hakîkî Baba'nın da şair hakkında görüşleri bulunmaktadır. Daha çok sûfi poetikası şeklinde değerlendirilebilecek olan bu görüşler şu şekilde açıklanabilmektedir:

1.1.1. Şairin Hâl ve Vasıfları

1.1.1.1. Şairlik yeteneği, Allah'tan gelmektedir.

Dîvân şairlerine göre şairlik yeteneği, Allah'tan gelmektedir. Yûsuf Hakîkî Baba da bu görüş ekseninde hareket etmiş ve şairliğin Allah vergisi bir yetenek olduğunu belirtmiştir.

Yûsuf Hakîkî Baba "der-tevhîd" başlıklı bir şiirinde, Allah'ın varlığını ve birliğini dile getirmiş ve Allah izin vermeden göremeyeceğini ve söz söyleyemeyeceğini belirterek dîvânını mânâlı işaret defterine benzetmiştir. Şair burada, şairlik yeteneğini Allah'ın bir lutfu olarak belirtmiş ve dîvânında Allah'ın gizli sıfatlarına yer verdiğini de açıkça dile getirmiştir:

Sensüz ne görür gözlerüm senden dinilür sözlerüm

Zımn-ı rumûz-ı defterüm dîvân dahı sensin bana (15/7, s.75)⁸

[Gözlerim sensiz göremez, sözlerim seni söyler; defterim gizli sembollerle doludur, dîvânım seni anlatmaktadır.]

1.1.1.2. İyi bir şair olmak için bir mürşide bağlanmak gerekir.

İyi bir şair olmak için bir mürşide bağlanmak, onun eteğinden tutmak gerekir. Çünkü bir mürşide intisap ederek kendini yetiştiren şairler tasavvufun sırlarına erişebilirler:

⁷ Yûsuf Hakîkî Baba'nın Şair ve Şiir Anlayışı oluşturulurken Bayram Ali Kaya'nın "Necâti Bey'in Şiir Anlayışı", "Necâti Bey'in Şair Anlayışı" ve Abdulkadir Erkal'ın "Dîvân Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)" adlı eserlerinden büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Şiir ve şair anlayışı hakkında yapılan çalışmalar için bkz. ERKAL, Abdulkadir (2009), *Dîvân Şiiri Poetikası* (17. Yüzyıl) Ankara: Birleşik Yayınları; ARI, Ahmet (2005), "Şeyh Gâlib'in Poetikası", *Osmanlı Araştırmaları, Mehmed Çavuşoğlu Armağanı-II*, XXVI, 53: 51-54; KAYA, Bayram Ali (2012), "Necâti Bey'in Şiir Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 27: 143-218; KAYA, Bayram Ali (2016), "Necâti Bey'in Şair Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 34: 149-214; DOĞAN, Muhammet Nur (2002), *Taşlıcalı Yahyâ'nın Yûsuf ü Zelîha'sında Şiirin Şiiri, Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul: Ötüken Neşriyat; DOĞAN, Muhammet Nur (2002), *Klâsik Edebiyatımızda Sanat ve Şiir Felsefesi (Poetika)*, *Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul: Ötüken Neşriyat; ÖZTOPRAK, Nihat (2005), "Rûhî'nin Şiir Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12: 101-136; ÖZTOPRAK, Nihat (2006), "Rûhî'nin Şair Anlayışı", *Osmanlı Araştırmaları*, XXVIII: 93-122; İŞINSU, Tuba – İSEN, Durmuş (2007), "Fahriyeler Işığında Osmanlı Şiirinde İdeal Şairin Portresi", *Bilgi*, 43: 107-116; KARATAŞ, Turan (2009), "Poetik Düşünüşün Klâsik Şiirde Dile Getirilişi: Bâkî Divanı Örneği", *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi* (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı), 39: 449-457.

⁸ Erdoğan Boz'un neşrinde, -şairin, dîvânını tertip ederken nazım şekillerinin yerli yerinde kullanmamasından dolayı- manzûmelerin müteselsilen numaralandırıldığı görülmektedir. Atıf kolaylığı sağlamak için bu numaralandırmaya sadık kalmıştır. Neşirden alınan beyit ya da bentlerin bulunduğu sıra ise manzûme numarasının ardına eklenmiştir. Bununla birlikte beyit ya da bendin dîvân neşrinde geçtiği yerin sayfa numarası da belirtilmiştir. Beyit ve bentlerin günümüz Türkçesine aktarımı, hemen altında köşeli parantez içinde italik olarak verilmiştir.

Bu remz ü işârât-ıla bir beyte Hakîkî

Degmeye fişârât-ıla bin şî'r-i musanna' (270/13, s.432)

[Ey Hakîkî! Bu sır ve işâretle dolu bir beyit; bin tane zorlama ile yazılan sanatlî, süslü şiirden daha evlâdır.]

Elden koma şeyhun etegin tâ olasin sen

Ol 'izzete tâ rûz-ı kıyâmetde müşeffa' (270/14, s.432)

[Ey Hakîkî! Şeyhin eteğini elinden bırakma ki kıyamet gününde (şeyhin erîştireceği) şerefe nâil olabilesin.]

1.1.1.3. Şairlik yeteneği, hakikat denizindeki incinin ortaya çıkarılmasıyla ölçülür.

Yûsuf Hakîkî, aşağıda yer alan beyitlerde aşk denizinin dalgasının kendisine gizli inciyi verdiğini ve gönülde saklanan bu incinin vasıflarının şairlik yeteneğini oluşturmada, şairi konuşturmada önemli bir unsur olduğunu gözler önüne sermektedir:

Sen şu deryâsın u mevcünden gelür

Dilüme bu lü'lü-i meknûn gönül (370/19, s.574)

[Ey gönül! Sen bir denizsin ki dilime gizli incileri, senin dalgaların getirir.]

'İşk mevcinden dile ne söz gele

Ki ol Hakîkî lü'lü-i meknûn degül (377/13, s.588)

[Ey Hakîkî aşk denizinin dalgalarından dile gelen bir söz var mıdır ki gizli birer mânâ incisi olmasın! (Aşk denizinden dile dökülen, söylenilen her söz; içerisinde nice hakikatler barındıran birer mânâ incisidir.)]

Yûsuf Hakîkî, sözlerinin gizli bir inci olduğunu ve bu sözlerin de hakikat denizinden geldiğini –ki şairin mahlasının Hakîkî olması bu bağlamda da değerlendirilebilir– dile getirmektedir. Bilgisiz kişilerin bir gizli inci mâhiyetinde olan sözlerini anlayamayacağını söyleyen şair, söz konusu durumdan da yakınmaktadır:

Hakîkî dürr-i meknûndur sözün bahr-ı hakâyıktan

Ne ola kıymetin anun eger nâdân nedür bilmez (195/23, s.335)

[Hakîkî, sözün hakikat denizinden elde edilen gizli incidir. Câhil kimseler yanında onun hiç değeri olur mu, zira o kimseler (o mana incisinin) kıymetini bilmez.]

1.1.1.4. İyi bir şair olmak için aşk derdine düşmek gerekir.

Yûsuf Hakîkî, aşk derdine düşmeyen kişilerin söylediği sözlerin tatsız ve tuzsuz olacağını dile getirmektedir:

Derd-i 'ışka düşmeyenün her sözi

Özi gibi bî-meze mevzun degül (377/14, s.588)

[Aşk derdine düşmeyen kişinin her sözü, özü gibi tatsız tuzsuz ve ahenksizdir.]

1.1.1.5. Şair, âcizdir.

Yûsuf Hakîkî, bir beytinde Allah aşkını nasıl açıklayacağını bilmediğini ve Allah'ın sırlarını açıklamaya kâbil olmadığını dile getirmektedir. Bu beyt alçak gönüllülüğün bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır:

'İşkun nice şerh ide Hakîkî

Râzını degül çü vasfa kâbil (382/13, s.594)

[Hakîkî, aşkın sırrını nasıl şerh etsin! Zira onun sırlarını vasfetmek (açıklamak) mümkün değil!]

Yûsuf Hakîkî, dîvânında yer alan 395 numaralı “-em söyleyem” redifli şiirinde, Allah'ın sırlarını nasıl anlatabileceğini bilmediğini dile getirmektedir. Bu şiir poetika bağlamında değerlendirildiğinde, gerek redifin söyle- fiili çerçevesinde oluşturulması gerekse de iş, oluş ve hareket bildirmesi önem arz eden bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair, söz konusu şiirde, âciz kaldığını, yüzünün kirini silerek Allah'tan affını istediğini, Allah yoluna baş koyduğunu ve dâr ağacında olsa bile son sözünün Allah olacağını ve ömrü oldukça 'aşk yolunda- Allah'ın yolunda- yürüyeceğini dile getirmektedir:

Vasf-ı pâkünü hocam men ne zelîlem söyleyem

'Acizem zehrem mi var var n'idem ne kılam söyleyem (395/1, s.611)

[Allah'ım senin mübarek sıfatlarını ben hakîr nasıl söyleyin? Âcizim, (senin vasıflarını anlatmaya) cesaretim mi var, ne yapayım nasıl söyleyeyim!)]

'Akl bildüğü hudûs u ol ki söyler hurûf

Men seni dilden gönülden bes ne bilem söyleyem (395/3, s.611)

[Aklın bildiği şey varlıktır, eşyadır ki onu harfler (kelimeler) ile beyan eder ancak; ben seni(n bütün vasıflarını, bütün hakikat sırlarını) hem dil (söz) hem gönül ile tam olarak nasıl bileyim, nasıl anlatayım?]

Pâdişâhdur kullarınun 'aybını urmaz yüze

'Afv ide mende yüzüm kirini silem söyleyem (395/5, s.611)

[Pâdişâh, kullarınun 'aybını yüze vurmaz; 'afv et, ben de yüzümün kirini silip senin vasfını anlatayım.]

Kanda oluram anı men söylemeden başımı

Kodum ortaya eger dârâ asılam söyleyem (395/6, s.611)

[Onu (hakikatleri) söylemeden ben nasıl durabilirim! Başımı ortaya koydum, (Hallâc-ı Mansûr gibi) darağacına da asılsam durmam söylerim.]

'Ömrüm oldukça Hakîkî çün kılam baş üstine

'İşk yolunda yügürem gâh yilem söyleyem (395/7, s.611)

[Hakîkî! Ömrün oldukça aşkı baş üstüne kılasın; bu yolda bazen yürüyesin bazen de rüzgâr gibi olasın.]

Yûsuf Hakîkî, bir başka beytinde Allah'ın aşkının nasıl vasıflandırılacağını, ne şekilde açıklanacağını sırrının akıl ve canda beyan edildiğini, akıl ve canın sırrına erilmeden tasavvuf yolcusunun âciz kalacağını dile getirmektedir:

Râzın Hakîkî 'ışkunun ne dilden ide vasf anun

Fehminde vâlih 'akl u cân şerhında 'âcizdür beyân (443/17, s.673)

[Hakîkî, aşkın sırrını hangi sözle, nasıl vasfetsin? Onu anlamada akıl ve can şaşkın, beyan etmede ise söz yetersizdir.]

1.1.1.6. Şair, tasavvuf ile hem-hâl olmalıdır.

Yûsuf Hakîkî, bir beytinde şairin defter ve tomara yazı yazmadan önce, emellerine çeki düzen vermesi gerektiğini dile getirmektedir. Gâyesini iyi bilen bir şair, tasavvuf hâli ile kendisini bir nizama sokmalı ve söyleyeceklerini bu hâl üzere dile getirmelidir:

Bu emel dürcin Hakîkî çün dürüp hat çekmedün

Sen dahı hem defter ü tomara bilmen n'eyleyem (407/13, s.628)

[Hakîki sen dahi (arzu ve istek) hokkasını kaldırıp, defter ve tomar gibi olan isteklerini düriüp onlardan vazgeç(e)medin, bilmem ben ne yapayım!]

1.1.1.7. Şair, nüktedândır.

Yûsuf Hakîki, kendisini bir nüktedân olarak vasıflandırmış ve aşkın gürültüsünde kendisinin nasıl bir derman aramakta olduğunun herkesçe bilindiğini dile getirmiştir:

İşk şûrında işit nükte meni

Çü bilürsin ki ne dermândayam (409/13, s.630)

[Aşkın şamatasında (gürültüsünde) nükte söyleyen beni işit, zira benim (aşk derdine) nasıl derman olduğumu bilirsin!]

1.1.1.8. Şair, ağlayıp inleyendir.

Yûsuf Hakîki, bir beytinde ağlayıp inleyen bir sûfi şair olduğu için kendisini bülbüle benzetmiş ve gülbahçesini kargalar doldurduğu için ağladığını dile getirmiştir. Dîvânda, zamandan şikâyet edilen bir şiirden alınan bu beyt, şairin –dolayısıyla âşığın- ağladığını gözler önüne sermektedir. Redifin “ağla-“ fiilinden oluşması ve geniş zaman ekinin fiilin üzerine gelmesi ayrıca dikkat çeken bir durumdur. Yûsuf Hakîki, ağlayan bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakirlik, gülbahçesi olarak tasavvur edilmiştir:

Ger zârılıklar eyleyeyem ta'n mı bülbül gibi men

Gülzâr-ı fakr toldı çü derdâ ki zaglar aglaram (415/6, s.636)

[Bülbül gibi ağlayıp inlesem bunda şaşılacak ne var? Zira ki yokluk gülzârı kargalar ile doldu, ağlarım.]

1.1.1.9. Şair, sözü remz ile söylemelidir.

Yûsuf Hakîki, mânâ gevherini denizin ocağından –incinin kaynağından- çıkarmak için sözü dışarı salmadan işâretle söylemek gerektiğini vurgulamıştır:

Sözi remz-ile söyle taşra salma

Me'ânî gevherin bu bahr-ı kândan (457/35, s.688)

[Sözü sır dolu işâret ile söyle, açığa çıkarma; mânâ incisi, bu maden denizindedir.]

1.1.1.10. Şair, değersiz söz söylememelidir.

Yûsuf Hakîki, söyleyeceği sözlerin değerinin gevherden yüce olmasını ve yanılıp da değersiz söz söylememesi gerektiğini kendisine öğütlemektedir:

Söz di ki ola kadri gevherden anun a'lâ

Sehv eyleyüp Hakîki dime aşag bir söz (207/9, s.351)

[(Öyle bir) söz söylenmeli ki o sözün değeri gevherden yüce olsun; Hakîki yanılıp değersiz söz söyleme.]

1.2. Yûsuf Hakîki Baba'nın Şairlik Vasfını Benzettiği Öğeler

1.2.1. Papağan

Dîvân şiirinde daha çok tûtî olarak geçen papağan, konuşması ile ünlü bir kuştur. Şeker ile beslenen papağanın tatlı dilli oluşu buna bağlanır (Pala 2017: 461). Edebiyatımızda ayna ve şeker ile birlikte anılan papağan, şaire benzetilmektedir.

Hakîki'ye göre şair bir papağandır. Papağan yaradılışlı bir şairin kaleminden ise şeker çeşnili şiirler ortaya çıkmaktadır:

Gel iy tûtî-yi şehd-i nûr-ı şühûd

Ki sensüz yaraşmaz şeker-hâne hîç (100/64, s.191)

[Gel ey nurlu mânâ âleminin tatlı dilli papağanı! Zira, şekerhâne sensiz olmaz.]

Hakîkî, mânâ âleminden gelen kerâmetin Allah'ın bir lutfu olduğunu bilmesine rağmen, tecâhü'l-i ârif sanatı yaparak bilmezden gelmektedir:

y tûtî-yi şehd-i şühûd Hak'dan kerâmet mi 'aceb

Bu söz i bülbül-i nevâ (13/16, s.73)

[Ey mânâ âleminin tatlı dilli papağanı! Ey inleyen bülbül! Bu, Hakk'ın kerâmeti midir?]

Yûsuf Hakîkî, şairleri ağaç dalında öten bir papağana, âşıkları ise Îsâ'ya benzetmiştir. Mutasavvıflara göre sâlikler, âşık olarak telâkkî edilmekte, şairler ise tıpkı bir papağan edasıyla şiir söylemektedir. Âşıklar, şiirin uhrevî yönünün mümessili iken şairler dünyevî arzuları dile getiren, sürekli tekrara düşen bir papağan olarak tasavvur edilmektedir:

Dutma bir şâ'irleri 'âşıklar-ıla menzili

'Îsî'nün oldu semâ vü tûtünündür şâh-sâr (147/78, s.274)

[Âşıklar ile şairlerin menzilini bir tutma. Zira semâ, Îsâ'nın; ağaç dalı, papağanındır.]

1.2.2.Bülbül

Bülbül, şakıyılarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsalidir. Bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen de gönlü olur. Bülbül, güle âşık kabul edilir. Bu durumuyla âşığa çok benzer. Üstelik güzel sesi de âşığın güzel sözleri, şiirleridir (Pala 2017: 77). Şair, tasavvuf terminolojisinde yaygın olan "ibnü'l-vakt" kavramına göndermede bulunmaktadır. Yâni, sâlik dün ve geleceği düşünmemeli, içinde bulunduğu anı yaşamalıdır:

Bugün bir derd-ile söz it hele i bülbül-i şeydâ

Ki geçmiş 'ömre el irmez gelecek hem degül peydâ (7/1, s.62)

[Ey çılğın bülbül! Bugün dert ile söz et; geçmiş geçmişte kalmış gelecek de ortaya çıkmamıştır.]

Yûsuf Hakîkî, gönül âlemindeki aşkın bıraktığı şiddetli tesîrin yansımalarını tıpkı bir gül bahçesindeki bülbül edasıyla dile getirmektedir:

Ki toldı gulgule gülzâr-ı bâtına yine 'ışk

Çü kıldı bülbül-i cânı Hakîkî hoş-gûyâ (39/19, s.110)

[Aşk yine can (bâtın) bahçesini velveleye verdiği için Hakîkî can bülbülünü tatlı dilli eyledi (güzel şiirler söylemeye başladı).]

Yûsuf Hakîkî, sözlerinin aşkın etkisiyle ne derece yakıcı olduğunu belirtmekte, bu durumu da gül-bülbül mazmunu bağlamında gözler önüne sermektedir. Şair, mürşidlerin bahçesindeki bülbül gibi inlemektedir:

Vur gûş Hakîkî sözine gör ki ne yanar

Nâlân yine ol bülbül-i gülzâr-ı meşâyih (120/39, s.219)

[Hakîkî'nin sözüne kulak ver ki yine o meşâyih bahçesinin bülbülünün nasıl inleyip yandığını göresin.]

1.2.3.Lâle

İran mitolojisine göre yıldırım, yaprağın üstündeki çiğ tanesine düşmüş, yaprak ve çiğ tanesi alev alarak donmuş lâle de böylece ortaya çıkmıştır. Lâlenin ortasındaki karanlık da yıldırım yanığıdır, Genellikle bahçe çitlerinin kenarında bitmesi, onu miskin sıfatıyla anmaya

neden olur (Pala 2017: 284).

Yûsuf Hakîkî, renk yönünden kendisini bir lâleye benzetmiştir. Şairin tıpkı bir lâle gibi gönlü yanık ve kanlar içindedir. Aşk derdiyle inleyen şair, kendisini bir çalgıya benzetmiş ve çalgının ortaya çıkardığı seslerle aşkın feryâdını, hâllerini ifade etmiştir:

Gark-ı hûn eyle Hakîkî lâle-veş

Derd-ile gönül inile çün rebâb (49/17, s.125)

[Ey Hakîkî! Lâle gibi kana bulan; gönlün, rebâb (çalgı) gibi dert ile inlesin.]

1.2.4. Gavvâs

Dalgıç olarak bilinen gavvâs, dalgıçların denizden kıymetli şeyler çıkarmaları dolayısıyla değerli şeyler arayan kişi de gavvâs olarak düşünülür. Âşığın gönlü bu bakımdan bir gavvâstır. Şiir ustaları da kendilerini mânâ incileri çıkaran birer dalgıca benzetirler (Pala 2017: 163).

Yûsuf Hakîkî, Allah'ın lutuf denizine bir dalgıç gibi dalmayı sâlike nasihat etmektedir. Denize dalan sâlik, Allah'ın sırlarını görmek için çaba harcayacaktır. Deniz, Allah'ın tecellî ettiği yerdir. Allah'ın sırlarını görmek için belirli zorlukları atlatmak gerekmektedir. Denize dalan kişiyi tasvir eden bu beyit, hakikat denizinin, zorluklar ile dolu olduğunu belirtmektedir. Zorlukları aşmak için İlâhî aşk şarâbından içmek ve aşk derdiyle hem-hâl olmak gerekmektedir. Sâlik ancak bu şekilde hakikat denizindeki mânâ dolu incileri toplayabilir:

Gavvâsı-vâr tal bu hakâyık denizine

Dürr-i me'ârif al ele başun ayag-ısa (538/9, s.782)

[Bu hakikat denizine gavoâs gibi dal; başın İlâhî aşk kadehiyle sarhoşsa ma'rifet incilerini ele al.]

1.2.5. Servi

Servigillerden, kışın koyu yeşil yapraklarını dökmeyen, daha çok mezarlıklara dikilen uzun ömürlü, güzel kokulu, kozalaklı, ince uzun ağaç olan servi, Dîvân şiirinde sevgilinin boyu olarak tasavvur edilmektedir. Yûsuf Hakîkî Baba, sözün İlâhî aşkın etkisiyle raks ettiğini dile getirmektedir. Bu sözlerin etkisiyle âşık olarak telâkkî edilen bahçedeki servi ağacının coşkunluk hâli ile raks ettiğini ifade eden şair, sözün tesirine vurgu yapmaktadır:

İşitdi meger sözün Hakîkî

Raksândur serv-i bûsîtânun (337/9, s.531)

[Ey Hakîkî! Galiba bostandaki serviler, senin (hakîkî) sözünü işitti ki raks etmeye başladı.]

1.3. Yûsuf Hakîkî Baba'nın Etkilendiği, Beğendiğini Belirttiği, İsmi Andığı Şairler

1.3.1.Şeyh Ekber (İbnü'l Arabî ö. H. 638 / M.1240-1241)

Tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan sûfi müelliflerden biri olan İbnü'l Arabî⁹, Endülüs'ün güneydoğusundaki Tüdmîr (Teodomiro) bölgesinin başşehri olan Mürsiye'de (Murcia) doğdu. Eserlerinde yeri geldikçe ailesi, yakınları, hocaları, yaşadığı yerler ve tanıştığı şahsiyetler hakkında bilgiler vermekte olup hakkında bilinenler geniş ölçüde bunlara dayanmaktadır (Kılıç 1999: 520).

Yûsuf Hakîkî Baba, şiirinin kaynağını Allah'ın sır denizinden alan bir dalgıçtır. İbnü'l Arabî'nin tasavvuf literatüründe önemli bir şahsiyettir. Onun feyzinden müstefid olan âşıkların ona göndermede bulunduğu görülmektedir:

Hem zi-Şeyh Ekberest u fahr ü kibâr

⁹ İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini takdir edenler onun tasavvufta otorite oluşunu kendisine "Şeyhü'l-Ekber", dinî ilimlerde müceddid oluşunu da "Muhyiddin" lakaplarını vererek ifade etmek istemişlerdir (Kılıç 1999: 520).

Ü'st gavvâs-ı bahr-ı sırr-ı Hüdâ (20/14, s.83)

[O, Hakk'ın sırlar denizinin dalgıcı, övünç vesilesi, şerefli, Şeyh-i Ekber (en büyük şeyh) dir.]

1.3.2.Ferîdüddîn Attâr (ö. H.618 / M.1221-1222)

Horasan Selçuklularının son zamanlarında, büyük bir ihtimalle H.537-540 / M.1142-1145) yılları arasında Nîşâbur'da dünyaya geldi. Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için "Attâr" lakâbını aldı ve bu lakâpla meşhur oldu. Çocukluk ve gençlik devresi hakkında kaynakların verdiği bilgiler çok farklı ve yetersizdir. Ancak eserlerinden, gençliğinde bir taraftan attârlıkla uğraştığı, diğer taraftan da ilim tahsil ettiği, tasavvufi bilgiler edindiği ve çeşitli şeyhlere hizmet ettiği anlaşılmaktadır (Şahinoğlu 1991: 95).

Attâr, gerçek tevhidden ibaret olan fenâfillâh makamına önem vermektedir. Ona göre insanın vücudu, Hakk'ın aynasıdır. Varlık, seyri-sülûkünün sonunda Allah'a ulaşmakta ve O'nda yok olmaktadır.

Hakîkî, Ferîdüddîn'in tasavvuf bağlamında önem arz eden Mantıku't-Tayr¹⁰ adlı eserinde çeşitli sembollerle Allah'ın senâsını gizlediğini belirtmektedir. Şair, Attâr'ın varmış olduğu fenâfillâh makamına ulaşmayı arzulamakta ve bu konuda Allah'a yalvarmaktadır:

Vir celâlün hakkı Hakîkî'ye

Ol senâyı ki gizlemiş 'Attâr (139/56, s.255)

[Ey Allah'ım! Celâl sıfatının hakkı için Hakîkî'ye Attâr'ın gizlediği remizlerin övgüsünü nasip et.]

Şair, Ferîdüddîn Attâr'a göndermede bulunarak Allah'tan talep ettiği gizli övgüye ulaştığını belirtmekte ve artık tasavvuf yolunda kavlden hâle geçmenin önemine işaret etmektedir. Ancak, hâle geçildiğinde Hakk'ın sırlarına mazhar olunur:

'Attâr gibi senâyı-i Hakîkî sen

Buldunsa cânda kalma bu güftâra gidelüm (402/35, s.622)

[Hakîki! Attâr gibi canda övgüye nâil olmuşsan, artık sözde kalma hâl makamına geç.]

Şair, artık aşk makamında en üst mertebeye ulaşmış ve bu mertebede, Attâr gibi İlâhî aşkın etkisiyle kendinden geçmiştir:

Bu senâyı göricek mevlâ meni

Bilesin 'Attâr-ı 'ışkam yanayım (425/53, s.650)

[Mevlâ benim nâil olduğum övgümü görünce; bilesin ki Attâr gibi aşk ile yanmaktayım.]

1.3.3.Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. H. 672 / M. 1273-1274)

Mevlevîyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, âlim ve şair olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 6 Rebülevvel H.604'te (30 Eylül M.1207-1208) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Mevlânâ kâmil mânâda âlim, sûfi ve şairlik özelliklerine sahip bir şahsiyettir. Çocukluğunda babasının yanında başladığı öğrenimini gittiği Halep ve Şam'da sürdürmüştür (Öngören 2004: 441).

Mevlânâ'nın düşüncesinde varlıkta birlik, yani vahdet-i vücûd esastır. Mevlânâ'ya göre kul benliğinden vazgeçmelidir. Benliğinden kurtulup mutlak varlık olan Allah'a kavuşan kimsenin iradesi fenâfillâh makamına ulaşmıştır.

¹⁰ Ferîdüddîn Attâr'ın Mantıku't-Tayr adlı eserine ilgili dîvânda bir yerde Hz. Süleymân'ın "kuş dilini bilme" özelliğinden hareketle telmihte bulunulduğu görülmektedir:

Mantıku't-tayrı Süleymândur bilen

Gülşen-i Râz'a lâyıkdur gurâb (49/10, s.124)

Şair, Mevlânâ'nın hakîkî aşkı ifade ederken Attâr'ın Mantıku't-Tayr adlı eserinden ilham aldığı belirtilmektedir. Mesnevî'deki çeşitli remizlerle örülü hikâyeler, Attâr'ın eseri gibi sırlarla doludur:

Niçe kala ihtifâda zeyn-i her-lutf-i hafî

Çünkü Mevlânâ Hakîkî 'ıskıdır 'Attârumuz (188/8, s.327)

[Ey Hakîkî! Gizli lütfün her süsü nasıl (daha ne kadar) gizli kalsın? Çünkü aşkımız Mevlânâ, Attâr(ımız) aşkıdır.]

1.3.4.Yûnus Emre (ö. H.720? / M.1320-1321?)

Anadolu'da tasavvuf cereyanından söz ederken 14. asrın başlarında hayatta olan Yûnus Emre'yi zikretmek gerekir. Şair bir ruhî yolculuk sahibidir (Evat 2008: 348). Yûnus Emre, sade halk diliyle, hece vezniyle, Halk edebiyatına mahsus şekilleriyle tamamen Türkçe ve kendine has yeni bir cins şiirin mümessilidir. Bunun doğmasında da Yesevî takipçilerinin büyük tesiri olmuştur (Kafesoğlu 1977: 532-533). Bu devirde, Anadolu'da büyük şöhret kazanan sûfilerden bazıları Yûnus Emre vadisinde şiirler yazmıştır.¹¹ Emir Sultan ve Hacı Bayram-ı Velî bunlardandır. Hacı Bayram-ı Velî, kurduğu Melâmiye-i Bayramiyye tarikatı sayesinde müridleri arasında birçok mutasavvıf şair yetişmiştir.

Şair, şiirlerinde Yûnus Emre'nin yolunda olmayı ve nefsi terbiye etme yöntemlerinden biri olan riyâzet ile istikamet üzere kabz hâlimden "Künfeyekün (Bakara 2/117)"¹² ilâhî fermanına yönelmesi gerektiğini ifade etmektedir:

Riyâz-ı ünse var Yûnus ki seyrün

Mazîk-ı habsi batn-ı nûna sığmaz (200/6, s.345)

[Seyr ü sulûkta riyâzeti alışkanlık hâline getirerek Yûnus'un yolunda ol; çünkü kabz hâli, yaratılış felsefesine uymaz.]

Hakîkî, Allah'ın yolunda olan salike seslenmekte ve bu yolda Yûnus gibi Hakk yolcusu olmayı öğütlemektedir:

İy fakîr Allah-ısa ger tapdugun

Yolu birdür Yûnus u tapdugun (329/1, s.519)

[Ey sâlik! Eğer yolun Allah ise Yûnus ile taptığın, kulluk ettiğin aynı yoldur.]

Şair, dünya dalâletinin kendisine korku verdiğini, kabz hâlimden kurtularak tıpkı Yûnus gibi olmayı arzulamaktadır. Kabz hâli geçmeden Allah'ın sırlarına ulaşamaz:

Yûnus'am ki mana mûhış görünür cân üns-i ins

Hey komaz zulmât-ı habsi batn-ı nûnı n'eylerem (418/7, s.639)

[Yûnus'um ki bana insanların alışkanlık hâline getirdiği hâller korku verir; gönüldeki kabz hâli geçmedikçe "Künfeyekün" sırrına nâil olunamaz.]

2. YÛSUF HAKÎKÎ BABA'NIN ŞİİR ANLAYIŞI

Mutasavvıf şairler, şiirlerini yazarken tasavvuf terminolojisindeki ıstılahları kendi zihin dünyalarına göre yorumlayarak eser vücûda getirmişlerdir. Şairler; Allah'ın sırlarını, remz ile mânâ ekseninde vermişler, şiirlerine bir dantel işçiliği titizliğinde yaklaştıkları ve çeşitli semboller ve çağrışımlarla şiirlerine zenginlik katmışlardır.

¹¹ Şiirlerinde Yûnus Emre'ye telmihte bulunan Yûsuf Hakîkî Baba'nın, divânından yer alan 207 numaralı manzûmenin Yûnus Emre'nin "bir söz" redifli gazeline nazire olduğu düşünülmektedir. Bu gazel, "Yûsuf Hakîkî Baba'nın Şiir Anlayışı" kısmında poetik bağlamda sözün değerine işaret ettiği için zemîn şiir ile birlikte verilmiştir.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/124/117-ayet-tefsiri>

Sûfi şairlerin zihin dünyasını ortaya koymak için en çok karşılaşılan örneklerden biri olan “Küntü kenzen” ıstılahı, tasavvuf felsefesinin ilk eşiğidir. “Ben gizli bir hazîne idim, bilinmek istedim, mahlûkâtı yarattım.” (Aclûnî Keşfü'l-Hafa: II/132).¹³ hadîs-i kudîsini iktibas yoluyla kullanan sûfi şairler, tasavvuf düşüncesinin en önemli merhaleleri üzerine kafa yormuşlardır.

“Küntü kenzen” ıstılahını şiir anlayışı bağlamında değerlendirdiğimizde, Yûsuf Hakîkî Baba Dîvânı'nda da aynı örneğin kullanımını görmekteyiz. Hakîkî, vîrâneliğin, ezelden geldiğini söylemekte, bunun da dış görünüşte olmadığını belirtmektedir. Şair, bezm-i elestten beri virâneliğin kendisinde olduğunu ifade etmektedir. Gönlünde gizli bir hazîne olduğunu belirten Yûsuf Hakîkî, bu hazînenin Allah'ın gizli sırlarıyla dolu olduğunu gözler önüne sermektedir. Aşkın sırrı, gönül hazinesinde gizli kalmıştır. Allah'ın aşkı sûfi şairin gönlünü vîrâne etmiş, dolayısıyla gönül hazînesi de açığa çıkmıştır:

Olmaga küntü kenzen esrârı cânda mahfî

Bil sûretâ ezelden vîrânalık menümdür (182/4, s.321)

[Küntü kenzen sırları gönülde gizlidir; Bil ki zâhîren virânelik bana ezelden beri verilmiştir.]

Yûsuf Hakîkî Baba, gönül hazinesindeki Allah'ın gizli sırlarının ortaya çıkmasının ardından yaradan ile yaratılmışların arasındaki örtünün kalktığını, iyi ve kötü her şeyin Allah'ın aşkıyla var olduğunu ve Allah'tan geldiğini ifade etmektedir. Şair, gönlündeki aşkı bir deryaya benzetmektedir. Deryadaki durgunluk iyiyi, dalgalanma ise kötüyü karşılamaktadır. Hayır ve şerrin Allah'tan geldiğini bilmek, aşk yolundaki sâlikin erdemini gösterir:

Kamu deryâ-yı 'ışkun cûşîşidür

Hakîkî bil işit eyü vü yavuz (185/7, s.324)

[Ey Hakîkî bil, işit ki iyi ve kötü cümle şey, aşk denizinin coşkunluğudur.]

Yûsuf Hakîkî Baba, Hakk'ın aynasında sevgilinin güzelliğinin yansımaları görmeyi, aklını yitirmeyi, hayretler içinde kalmayı ve aşk ile çıldırmayı arzulamaktadır. Âşık, kendisinde Allah'ın sırlarının görüleceği bir aynadır. Hakk'ın cemâline nâil olabilmek için fenâfillâh makamına erişmek gerekmektedir. Fenâfillâh makâmına eren âşıklar, hayret, sekr ve sahv hâllerini rûh âlemlerinde hissederler:

Tâ cemâl-i 'aksini görüp ki ol âyînede

'Aklı esrük sırrı vâlih cânı şeydâ eyleyem (390/3, s.606)

[O aynada, Allah'ın tecellisi görülünce, akıl sarhoş, sırr şaşkın, can ise çıldırmuş bir hâle gelir.]

Yûsuf Hakîkî Baba, Allah'ın buyruklarına ömrü oldukça uyacağını ve onun yolunda aşk ile yürüyeceğini belirtmektedir. İnsanın ömrü, rüzgâr gibi geçicidir. Aşk yolunda, türlü engeller ile karşılaşılabilen ve bu engelleri aşmak için çaba harcamak gerekmektedir:

'Ömrüm oldukça Hakîkî çün kılâm baş üstüne

'İşk yolunda yügürem gâh yilem söyleyem (395/7, s.611)

[Hakîkî! Ömrün oldukça aşkı baş üstüne kulasın; bu yolda bazen yürüyesin bazen de rüzgâr gibi olasın.]

Yukarıda verilen ve açıklanan beyitler, sûfi mütefekkirlerin görüşlerinin şiir diline yansımaları olarak yorumlanabilir niteliktedir. Hakk'ın gizli hazînesi, coşkunluk ile açığa çıkacak ve bu şekilde Allah'ın cemâl sıfatı zuhûr edecektir. Tasavvufî şiir okulunda ilk adım aşktır.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. ERUL, Bünyâmin (2002), “Keşfü'l-Hafâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.25: 320-321.

Hakikatten haberdâr olmak isteyen âşıklar¹⁴, aşk mektebinde talebe olmalı ve aşk yolunda yürümelidirler. Sevgiliye kavuşma ancak aşk ile olabilir. Vuslata erdikten sonra ise aşkın yerini marifet¹⁵ alır ve bu şekilde hakikate ulaşırlar. Örnekleri verilen tasavvuf merhalelerini aşağıdaki gibi gruplandırabiliriz:

Her şair gibi Yûsuf Hakîkî Baba'nın da şiir hakkında birtakım kanaatleri bulunmaktadır. Bu kanaatlerin şairi yetiştiren bir kültürün, bununla birlikte kültürle şekillenen dünya görüşünün süzgecinden geçerek oluştuğu görülmektedir.

Bu bölümde Yûsuf Hakîkî Baba'nın şiir hakkındaki mülâhazaları iki kategoride ortaya konulmuştur. Birinci kategoride, Hakîkî'nin şiir hakkındaki düşünceleri irdelenmiştir. İkinci kategoride ise şiiri benzettiği unsurlar; şiirin kıymeti, saflığı, tatlılığı, yakıcılığı ve aydınlığı bağlamında değerlendirilerek çalışmaya konu edilmiştir.

2.1. Yûsuf Hakîkî Baba'nın Şiir Hakkındaki Mülâhazaları

Yûsuf Hakîkî Baba, şiir ile ilgili görüşlerini dîvânında her fırsatta dile getirmiştir. Sûfi eğitiminin nasıl olacağı konusunda bilgiler veren söz konusu eserde, sûfilerin tasavvufî şiir görüşleri de işlenmiştir. Daha çok sûfi poetikası şeklinde değerlendirilebilecek olan bu görüşler aşağıda verilmiştir:

2.1.1. Söz değerlidir.

Şair, "bir söz" redifli gazelinde¹⁶ sözün değerine işaret etmiştir: Söz, insanın yüzünü yeri geldiğinde ak etmektedir. Söz, yeri geldiğinde kullanılmalıdır:

¹⁴ Mutasavvıf şairler genellikle, kendilerine şair demek yerine âşık demeyi tercih etmişlerdir. Bunun sebebi olarak aşk yolunun yolcusu olmaları ve hakikate ancak aşk ile ulaşılacağı düşüncesinden kaynaklı olabileceğini söyleyebiliriz.

¹⁵ Sûfi şairlerin marifete vardıklarında kendilerini ârif olarak tanımladıkları da görülmektedir. Ârif, Allah'ı Allah ile bilmek ve tanımak anlamında kullanılan bir ıstılahdır.

¹⁶ Şiirlerinde Yûnus Emre'ye telmihte bulunan şairin poetik unsurlar bağlamında da -aşağıda verilen zemin şiir üzerinden hareketle- Yûnus Emre'den etkilendiği görülmektedir. Bu şiirin, aşağıda verilen şiire bir nazîre olduğu düşünülmektedir:

Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ede bir söz
 Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz (102/1)
 Söz ola kese savaşı söz ola bitire başı
 Söz ola ağılı aşu bal ile yağ ede bir söz (102/2)
 Kelecilerin pişirgil yaramazını şeşirgil
 Sözü us ile düşürgil dimegil çağ ede bir söz (102/3)
 Gel ahî ey şehriyâri sözümüzü dinle bâri
 Hezâr gevher ü dinârı kara taprağ ede bir söz (102/4)
 Kişi bile söz demini demeye sözü kemini
 Bu cihân cehennemini sekiz uçmağ ede bir söz (102/5)
 Yürü yürü yolun ile gâfil olma bilin ile
 Key sakın ki dilin ile cânına dağ ede bir söz (102/6)
 Yûnus imdi söz yatından söyle sözü gayetinden
 Key sakın o şeh katından seni ırağ ede bir söz (102/7) (Tatçı 1990: 81).

Nassa muvâfık olsa yirince sag bir söz

Kim eydenün ider ol yüzini ag bir söz (207/1, s.351)

[Söz yerli yerinde kullanıldığında doğru olur; çünkü söz söyleyenin yüzünü ak eder.]

Yûsuf Hakîkî Baba, sözün yeri geldiğinde savaşı başlatacağını, yeri geldiğinde insanın yüzünü ak edeceğini belirtmektedir. Sözün kötüyü söylememesini, buna karşın latife ve nükteli olmasını arzu etmektedir:

Söz var kopara cengi agdura yüzde rengi

Söz var dimeye bengi ola çü lâg bir söz (207/2, s.351)

[Söz var yüzü ak eder, söz var savaşı başlatır; söz kötüyü söylemesin, hoşluğu, latifeyi anlatsın.]

Şair, sözün kimi zaman gönüllere hoşluk kimi zaman da gönüllere keder ve gussa verdiği ifade etmektedir. Söz yeri geldiğinde gönüllerde yaraya yol açabilmektedir:

Söz var ki câna râhat söz var olur kasâvet

Gönüllere cirâhat hem ola dâg bir söz (207/3, s.351)

[Söz var cana rahat, söz var cana gam verir; söz, yeri geldiğinde gönüllerde yaraya sebep olur.]

Yûsuf Hakîkî, dosdoğruluğu Allah'ın hikmetinden arzu etmektedir. Allah'ın hikmeti gönüllere nasihat gibidir. Söz, tıpkı bir çerağ gibi gönlü aydınlatmakta, gönüldeki aşk ateşiyle yanmanın etkisini dışa vurmaktadır:

Hikmetden iste mûkrın cânlara nush-ı telkîn

Eyler gönüli aydın olur çırâg bir söz (207/4, s.351)

[Râzını hikmetten iste çünkü o gönüllere nasihat verir; söz çerağ gibidir, gönlü nurlu kılar.]

Şair, inci ile zehri karşılaştırmış ve sözün iyiliğini ve kötülüğünü tezat üzerine kurarak ifade etmiştir. Yılandaki zehir, kötü sözdür. Buna karşın istiridye içinde de inci, yani iyi söz vardır. Sözün en değerlisi, gönlü sadef olan kimseden çıkmaktadır:

Yılanda olur agu olan sadefde lü'lü'

İşit diyem i 'ammû urup kulag bir söz (207/5, s.351)

[Yılanda zehir, sadefte inci olur; ey sâlik, sana bir söz söyleyeyim, işit!]

Yûsuf Hakîkî Baba, bülbülün Hz. Ebubekir'in doğruluk, Hz. Ömer'in de adaletin adı olduğunu belirtmektedir. Bülbül, âşığın tâ kendisidir. Tasavvuf yolunda doğruluk ve adalet gözetilmelidir:

Bu-bekre sıdk u 'adl-i 'Ömmerde ad tururdı

Didükde 'andelîb-i bâgı belâg bir söz (207/6, s.351)

[Hz.Ebubekir doğruluğun, Hz.Ömer de adaletin adıdır; gül bahçesindeki bülbül bu sözü dediğinde ağzından belâgâtlı bir söz çıkmıştır.]

Şair, bahçe ve bülbül imgeleri üzerine kurguladığı bir beyitte, tasavvuf yolunda bulunan bir sâlikin aşka davetiyle yoldan sapkın olanların bile doğru yola kavuşabileceğini ifade etmektedir:

İy bülbül-i hakâyık iy revnak-ı hadâyık

Senden işitse 'âşık olaydı zâg bir söz (207/7, s.351)

[Ey gerçeklerin bülbülü! Ey bahçelerin hoşluğu! Karga, senden bir söz işitse âşık olurdu.]

Yûsuf Hakîkî Baba, ilme'l yakîn ile Allah'ı bilmeyi öğütlemektedir. Kötü ve acı söz söylememeyi ifade eden şair, Allah'dan uzak bir söz söylemekten sakınmak gerektiğini belirtmektedir:

Kesb it yakîn kuli'l-hak levkâne mürren ammâ

Gey kıl hazer ki eyler Hak'dan ırag bir söz (207/8, s.351)

[Acı da olsa hakikati söyle, ilme'l yakîni kazanmaya çalış; sakın Allah'tan uzak bir söz söyleme!]

Şair, söyleyeceği sözlerin değerinin gevherden yüce olmasını istemektedir. Hata yapıp, değersiz söz söylememesi gerektiğini kendisine öğütlemektedir:

Söz di ki ola kadri gevherden anun a'lâ

Sehv eyleyüp Hakîkî dime aşag bir söz (207/9, s.351)

[(Öyle bir) söz söylenmeli ki o sözün değeri gevherden yüce olsun; Hakîkî yanılıp değersiz söz söyleme.]

2.1.2. Şiir, ledün ilmiyle örülü olmalıdır.

Yûsuf Hakîkî, gerçekler denizinden çıkan gevherin ledün ilmi kaynaklı olmasını istemektedir. Allah'ın sırlarına vakıf olmak için ilm-i ledünü bilmek gerekmektedir. Gönülün İlâhî sırlarla dolu olmasını ve bu sırların gönülden dışarı vurmasını arzulayan şair, gerçek mânâyâ ulaşmıştır:

Hakîkî bahr-ı hakâyık çü mevc ura dilden

Ledünni 'ilmden eyle cevâhir istihrâc (96/11, s.183)

[Hakîkî! Hakikat denizi gibi olan gönlünden dalgalar peyda olsun ki; ledün ilminden cevherler ortaya çıksın.]

2.1.3. Şiir, aşkı anlatmalıdır.

Hakîkî'ye göre âlemdeki her zerre aşk kaynaklıdır. Kâinât aşk ile yaratılmıştır. Kâinâtın ortaya çıkışında, sayısız hikmet bulunmaktadır. Bu hikmetlerin sırrına ancak aşk ile ulaşılabilir:

Hakîkî 'ışkî hâletinden özge

Ne var 'âlemde ki nazm ide mevzûn (484/10, s.718)

[Hakîkî, aşkın hâllerinden başka âlemde şiir yazılabilecek ne var?]

2.1.4. Şiirden kasıt, mânâ olmalıdır.

Yûsuf Hakîkî Baba'ya göre söz, mânâ ile örülü olmalıdır. Sözün değeri ancak mânâ ile anlaşılacaktır. Lafız ve cinâs, kuru ve değersizdir:

Maksûd olınan Hakîkî sözde

Ma'nî ne bu lafzdur ne tecnîs (220/11, s.369)

[Hakîkî, sözden kasıt, mânâdır; lafız ve cinâs değildir.]

2.1.5. Şiir, remz ile söylenmelidir.

Yûsuf Hakîkî, mânâ gevherini denizin ocağından –incinin kaynağından- çıkarmak için sözün mânâsını dışarı salmadan işaretle söylemek gerektiğini vurgulamıştır:

Sözi remz-ile söyle taşra salma

Me'ânî gevherin bu bahr-ı kândan (457/35, s.688)

[Sözü sır dolu işâret ile söyle, açığa çıkarma; mânâ incisi, bu maden denizindedir.]

Şâir, kibrin mânâ yüzüne bulaşmadan, sırlarla dolu sözlerine kulak kesilmesini arzu etmektedir:

Cidd-ile Hakîkî'nün yine remzine dut cân kulagın

Kibrünle fehmün yüzine ma'nî yüzi yaşanmadın (485/6, s.719)

[Kibrin, mânânın hakîkî yüzüne bulaşmadan önce, gayret ile Hakîkî'nin sır dolu sözlerini can kulağı ile dinle.]

Hakîkî, sırlarla dolu bir beytin, bin tane sanatlı şiirden daha üstün olduğunu ifade etmektedir:

Bu remz ü işârât-ıla bir beyte Hakîkî

Degmeye fişârât-ıla bin şi'r-i musanna' (270/13, s.432)

[Ey Hakîkî! Bu sır ve işâretle dolu bir beyit; bin tane zorlama ile yazılan sanatlı, süslü şiirden daha evlâdır.]

2.1.6. Şiir, acı da olsa hakikati dile getirir.

Yûsuf Hakîkî Baba, sözün acı da olsa doğru ve yanlış herkesin o sözden payını alacağını dile getirmektedir:

Söyle Hakîkî bu sözi levkâne mürre bu kelâm

Togrılara devlet-dürür egrilerin bagrın eze (516/27, s.755)

[Hakîkî bu söz acı da olsa söyle; o söz doğruların tâlihidir, eğrilerin bağrını ezer.]

2.1.7. Şiiri oluşturan lafız ve ibareler, aşkın vasfını anlatmada yetersiz kalmaktadır.

Şair, aşkın vasfını şiirin kuralları ile ifade edemeyeceğini belirtmektedir. Allah'ın sırları, sırlarla dolu olmayan ibareler ile anlatılamaz:

İşbu elfâz u 'ibâret 'ışk vasfın idemez

Anda ki dîne bu râzî bil ne leb var ne hurûf (292/2, s.465)

[Bu lafızlar ve ibareler, aşkın vasfını anlatamaz; bunlarda dinin sırlarına dâir herhangi bir işâret yoktur.]

Şair, Allah'ın tecellisini nasıl anlatacağını bilememektedir. İçi boş, değersiz sözler ile Allah'ın vasfı anlatılamayacaktır:

Dinilmez her 'ibârat-ıla vasfun

Ne vâsf ide dil ol ruhsâra lâyık (302/3, s.475)

[Senin vasfın, her ibare ile söylenemez; gönül, ne kadar yüzünü vâsfetse de o yüze uygun bir söz söyleyemez.]

2.1.8. Şiir, hayret dolu olmalıdır.

Gerçek aşk ile hayrete düşen şair, güzel ses ile şarkı söyler ya da birçok şiir yazar. Bu noktada önemli olan hayrete düşmedir. Kâinâtta gerçekleri görüp hayrete düşen şair, söylediklerine ve yazdıklarına değerli anlamlar kazandıracaktır:

'İşk-ı Hakîkî'de tahayyür kazan

Niçe bir eş'ar ya bahr-ı hezec (103/10, s.196)

[Hakîkî aşk içinde hayret ile seyreyle; (böyle olunca) şiirlerinin ve sedânın nasıl değerli olacağını göreceksin.]

2.1.9. Şiir, gönüldeki dalganın kendinden geçmesiyle hakikati anlatmaktadır.

Sekr, İlâhî tecellî ve güzellikler karşısında duyulan büyük hayranlık dolu bir halle his ve şuûr âleminin ötesine geçme, mânevî sarhoşluk demektir. Gönlü, dalgalı bir coşkunluğa

çevirmeden gerçeklerin inci dolu lafızları açığa çıkamaz:

Sekr-ile gönül mevci ki tâ aşmaya başdan
Gelmez dile elfâz-ı dürer bâr-ı hakâyık (299/8, s.472)

[Sarhoşluk ile gönül dalgası baştan aşmayınca hakikat denizinden inci gibi sözler dile gelmez (söylenmez).]

2.1.10. Şiir, kısa ve öz olmalıdır.

Yûsuf Hakîkî Baba'ya göre şiir, kısa ve öz olmalıdır. Sözü fazla uzatılması, anlamın kelimeler içinde boğulmasına dolayısıyla da şiirin değerinin düşmesine yol açmaktadır. Sözü uzatmayı sevmeyen Hakîkî, laf kalabalığının aşk hâleti içinde yerinin olmadığını belirtmiştir:

Kimse makâlat-ıla Hakîkî bu halete
İrmez delîl-i hâl-ıla söz muhtasar gerek (325/9, s.514)

[Hakîkî, kimse bu sözler ve deliller ile bu hâlete ulaşamaz; (bu yüzden) söz kısa olmalıdır.]

2.2. Yûsuf Hakîkî Baba'nın Şiiri Benzettiği Unsurlar

2.2.1. Şiirin Kıymeti İle İlgili Benzetme Unsurları

2.2.1.1. İnci (Dürr, Gevher, Lü'lü)

Denizde, istirdiyenin içinde oluşması ve parlaklığı ile Dîvân şiirinde sevgilinin dişleri, teri, vuslatı ve âşğın gözyaşı gibi anlamlarda (Pala 2017: 126) kullanılan inciyi Yûsuf Hakîkî Baba şiirlerinde; parlaklık, saflık ve değeri bakımından mânâ incisine benzetmektedir. İnci imgesi ile birlikte deniz imgesini de kullanan şair, kendisini mânâ denizine dalıp inci çıkaran bir dalgıca benzetmiştir:

Yûsuf Hakîkî, aşağıda yer alan beyitlerde aşk denizinin dalgasının kendisine gizli inciyi verdiğini belirtmektedir. Gönülde saklanan bu incinin vasıflarının şairlik yeteneğini oluşturmasında ve inci benzeri sözler söylemesindeki önemine dikkat çeker:

Sen şu deryâsın u mevcünden gelür
Dilüme bu lü'lü-i meknûn gönül (370/19, s.574)

[Ey gönül! Sen bir denizsin ki dilime gizli incileri senin dalgaların getirir.]

'İşk mevcinden dile ne söz gele
Ki ol Hakîkî lü'lü-i meknûn degül (377/13, s.588)

[Ey Hakîkî aşk denizinin dalgalarından dile gelen bir söz var mıdır ki gizli birer mânâ incisi olmasın! (Aşk denizinden dile dökülen, söylenen her söz; içerisinde nice hakikatler barındıran birer mânâ incisidir.)]

Hakîkî'ye göre irfân denizinden ortaya çıkan nazımlar inci tanesi gibidir. Hakîkî'nin her bir şiiri inci ayarında değerlidir:

Deryâ-yı me'ârif urıcak mevc-i gönülden
Gel nazm-ı Hakîkî' de bu dür-dâneyi gör gör (163/8, s.300)

[Marifet denizinden gönül dalgaları vurunca, Hakîkî'nin şiirindeki inci tanelerini gör.]

Yûsuf Hakîkî, aşağıdaki beyitte de sözlerinin gizli bir inci olduğunu ve bu sözlerin hakikat denizinden geldiğini -ki şairin mahlasının Hakîkî olması bu bağlamda da değerlendirilebilir- dile getirmektedir. Bilgisiz kişilerin, bir gizli inci mâhiyetinde olan sözlerini anlayamayacağını belirtmektedir:

Hakîkî dürr-i meknûndur sözün bahr-ı hakâyıktan

Ne ola kıymetin anun eger nâdân nedür bilmez (195/23, s.335)

[Hakîkî! Sözün gerçekler denizinden gelen gizli inci gibidir; o sözün kıymetini nâdân bilemez.]

Hakîkî'ye göre hakikat denizinin incisi, henüz kabuğundan çıkmamış olan midyenin içindeki saklı inciye benzettiği şiire mânâ itibarıyla ulaşamaz:

Hakîkî dürr-i deryâ-yı hakikat

Ko nazm-ı lü'lü'-i meknûna sığmaz (200/9, s.345)

[Hakîkî, hakikat denizinin incisini bırak; çünkü o gizli inci ile örülü nazma sığmaz.]

Hakîkî'ye göre nasıl ki her yüzde mutluluk yoksa her sözde de inci değerinde lutuflar yoktur. Şair, İlâhî nuru görerek kendisinin sözünü dinlemek gerektiğini, şâhlara layık olan iri taneli incinin her zaman olmayacağı belirtmektedir. Hakîkî'nin sözü şeh-vâr gibidir:

Her yüzde görünmeye bu sîmâ-yı sa'âdet

Her sözde bu eltâf-ı dürer-bâr ele girmez (196/28, s.338)

[Saâdet sîmâsı her yüzde görünmez; her sözde de inci yağdıran latifeler bulunmaz.]

Vur şem'ı kabul-ıla Hakîkî sözine gûş

Kim dürri bir anun gibi şeh-vâr ele girmez (196/30, s.338)

[Mumun yamcı etkisini kabul ederek Hakîkî sözüne kulak ver; çünkü o söz gibi şâhlara layık olan iri taneli inci her zaman ele geçmez.]

Bir şeyin özü, maya, değerli süs taşı gibi anlamlara gelen gevher, yer altındaki maden ocağından çıkarılmaktadır. Hakîkî'ye göre gevher, gönül coşkunluğu ile oluşmakta ve onun tasavvuf yolundaki azmi ve akıttığı göz yaşı şiirine yansımaktadır:

Hakîkî nazmını gevher ider cûşına gönlinün

Çü şevkundan karışur uş bu gözi yaşınun 'azbi (544/21, s.794)

[Hakîkî, şiirini gönlinün coşkunluğu ile gevher hâline getirir; çünkü onun şevki ve gözünün yaşının hoşluğu şiirine karışır.]

Hakîkî, sözünün güzellik ve şirinliğinin dervişlere ulaşmadığından yakınmaktadır. Dervişler, Hakîkî'nin remizlerle dolu olan şiirlerine vakıf olamamışlardır. Hakîkî'nin şiirleri bal ve şeker gibidir. Bal ve şekerin tadını bilen şiirdeki mânâyı kavrayabilecektir:

Gevher-i bahr-ı melâhatdur anunçün sözde

İrmedi şehd ü şeker tuzına dervîşlerün (341/11, s.535)

[Söz, melâhat denizinin incisidir. Dervişlerin tuzuna karşılık bal ve şeker onlara ulaşmadı.]

Şair, tüm bu durumları göz önünde bulundurarak sözü bir hoş inciye benzetmiş ve inci karşılığı olarak dürr, lü'lü, gevher kelimelerini kullanmıştır. Hakîkî'nin sözü, Allah'ın sırlarını, türlü çağrışım, işaret, sembol ve remizler ile anlatmaktadır.

2.2.1.2. Elmâs

Elmâs, billûrlaşmış saf karbondan ibâret, çok sert, çok kıymetli parlak bir taştır. Şairler, - bu taşın zor elde edildiğinden olsa gerek- şiir yazmayı, bu taşı kayaların arasından çıkarmaya benzetmişlerdir. Şair, şiirlerini gönül hazinesinden çıkan bir elmâs olarak nitelendirmektedir. Bu elmâsın mânâsı, ancak sırta vakıf olabilmekle anlaşılır:

Fehm ide mi her kimse Hakîkî ki bu 'ışkun

Remz-ile deler râzını elmâs-ı beyânun (336/9, s.530)

[Hakîkî, her kimse bu aşkı anlayabilir mi? Beyan elmâsının sırlarını remz ile delmek gerekir.]

2.2.2. Şiirin Tatlılığı İle İlgili Benzetme Unsurları

2.2.2.1. Şeker

Şeker tadında demek olan şeker çeşni ile şairler, şiirlerinin mânâsını ön plana çıkarmışlar ve şiirlerinin mânâ yüzünü şeker çeşni olarak nitelendirmişlerdir.

Hakîkî, şiirinin şekerden daha tatlı olduğunu belirtmektedir. Buna karşın, Ahî sözünün hakka ve aslına uymayan bir vasıfta ve tatsız tuzsuz olduğunu ifade etmektedir:

Nazmında şekerden kılur ahlâ bu Hakîkî

Egrile ahî sözünün gör tuzın iy dost (83/9, s.168)

[Hakîkî, şiirin şekerden çok daha tatlıdır; Ey dost! Derviş sözünün yanlışlığını ve tatsızlığını gör.]

2.2.2.2. Meze

Tat, lezzet, çeşni, zevk anlamlarına gelen meze kelimesi, şiirin tatlılığına işaret etmektedir. Aşk şarâbı ile ilişki kuran bu kelime, şiirde kuru ve yalınlıktan uzaklığı ifade eder. Yûsuf Hakîkî, aşk derdine düşmeyen kişilerin söylediği sözlerin tatsız ve tuzsuz olacağını dile getirmektedir:

Derd-i 'ıška düşmeyenün her sözi

Özi gibi bî-meze mevzûn degül (377/14, s.588)

[Aşk derdine düşmeyen kişinin her sözü, özü gibi tatsız tuzsuz ve ahenksizdir.]

2.2.3. Şiirin Yakıcılığı / Aydınlığı İle İlgili Benzetme Unsurları

2.2.3.1. Şem'

Tasavvuf terminolojisinde İlâhî nur anlamına gelen bu kavram hem aşkın yakıcılığını hem de nur ve aydınlığı ifade etmektedir. Sâlikin gönlünde yanan ateş, onun kemâle ermesinde önemli bir aşamadır. Gönülde yanan ateşin etkisiyle aydınlık ortaya çıkacaktır. Gönüldeki ateş, şairi şiir yazmaya iten en önemli unsurdur:

Dile gelmezse Hakîkî sözünü şem' gibi

Gör şehâdet ider 'âhî buna ruhsârumuzu (562/7, s.817)

[Hakîkî söz, mum gibi yanarak gönülden açığa çıkmazsa, derviş yüze bakarak gönle bakmadan şehâdet eder.]

2.2.3.2. Rûşen

Aydınlık demek olan bu kavram, tasavvufta gönlün bir özelliğini anlatmada kullanılmış ve gönülde yanan ateşin ortaya çıkardığı nuru ifade etmiştir. Câhillere için aydınlık, aşk ile yanan gönüldedir. Gönülden gelen sırların mânâsını anlamak için ârif olmak gerekmektedir:

'Âkıl ho söz aslın bilür rûşen bu kim câhillere

Bu ma'nî yüzün göstermez ol delü gibi tagda geze (516/26, s.755)

[O deli gibi dağlarda gezen akı bırak ki o mânâ yüzünü göstermez (hakikati kavrayamaz); söz ise (hakikatın) aslını (ayan beyan) bilir, câhillere rûşen budur.]

SONUÇ

Osmanlı şiirinin temelini oluşturan tasavvuf ekolü, toplumun her kesimini bir arada tutmuş ve toplumun zihin dünyâsını oluşturmada en önemli unsur olmuştur. Mutasavvıf şairler, her şeyden önce şiirde mânânın olması gerektiğini belirtmişler ve bu ekseninde hareket ederek eserlerini oluşturmuşlardır. Şairler, şiirlerinin lafza bakılarak anlaşılmayacağını, mânâ

gözüyle şiire bakan âriflerin şiiri anlayacaklarını dile getirmişlerdir.

Bu çalışmada; mutasavvıf bir şair olan Yûsuf Hakîkî Baba'nın şair ve şiir ile ilgili değerlendirmeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hakîkî'nin şair anlayışı üç kategoride ele alınmıştır. İlk kategoride, şairin dîvânından hareketle kendi şairliği ile ilgili değerlendirmeleri ortaya konulmuştur. İkinci kategoride Yûsuf Hakîkî Baba'nın şairlik vasfını benzettiği öğeler irdelenmiştir. Üçüncü kategoride ise etkilendiği, beğendiğini belirttiği ve ismini andığı şairlere değinilmiştir. Bu kategorilerden hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Şairlik yeteneği Allah vergisidir.
- İyi bir şair olmak için bir mürşide intisap etmek gerekmektedir.
- Şairlik yeteneği, hakikât denizindeki incinin ortaya çıkarılmasıyla ölçülebilmektedir.
- İyi bir şair olmak için aşk derdiyle hem-hâl olmak gerekmektedir.
- Şiirlerinde kendisini övmekten kaçınan şair, aksine kendisinin âciz biri olduğunu belirtmiştir. Bu durum, alçakgönüllülüğün ifadesidir.
- Şair, tasavvuf öğretileri ile hem-hâl olmalıdır.
- Şairlik vasıflarından biri de ağlayan bir şair olmaktır.
- Şair, şiir yazarken lafı fazla uzatmamak gerektiğine inanmaktadır.
- Şair, hoş sözler söyleyen bir nüktedândır.
- Şair, sözü remz ile söylemelidir.
- Şair; değersiz, kuru lafızlara meyletmemelidir.
- Hakîkî'nin yazdığı şiirlere bakıldığında, şairi; papağan, dalgıç, bülbül, lâle ve serviye benzettiği görülmektedir.
- Şairin etkilendiği, beğendiği ve ismini andığı şairler; Şeyh Ekber (İbnü'l Arabî), Ferîdüddîn Attâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî ve Yûnus Emre'dir.

Yûsuf Hakîkî Baba'nın şiir anlayışı ise iki kategoride ele alınmıştır. İlk kategoride şairin şiir ile ilgili değerlendirmeleri, ikinci kategoride ise şairin şiiri benzettiği öğeler çalışmaya konu edilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Şaire göre şiir, kısa ve öz olmalıdır. Bu husus, şiirin üretim hadisesinde önemli bir unsurdur.
- Şiiri oluşturan sözler değerlidir.
- Şiirin kaynağı ledün ilmi olmalıdır.
- Şiir, aşkı anlatmalıdır.
- Şiirde, mânâ iklimi olmalıdır.
- Şair için aşkın yaşandığı yer olan gönül, önemli bir unsurdur. O, sevgiliyi gönlünde tasvir ederek şiir yazmaktadır. Sevgili âşığın gönlünde tecellî etmektedir.
- Şiir, remz ile söylenmeli, gizli kalmalıdır.
- Şiir, acı da olsa hakikati dile getirmelidir.
- Şiiri oluşturan lafız ve ibareler, aşkın vasfını anlatmada yetersiz kalmaktadır.
- Şiir, hayret dolu olmalıdır. Şiir, gönüldeki dalganın kendinden geçmesiyle hakikati anlatmaktadır.
- Şaire göre, şiirin sırrı ifşâ edilmemelidir. Ona göre beyit içinde anlam gizlenmelidir.
- Şair, şiirin değeri bağlamında şiiri; "*inci(geöher, dürr, lü'lü)*" ve "*elmâs*"a benzetmiştir.
- Şair, şiirin tatlılığı ekseninde şiiri, "*şeker*" ve "*meze*"ye benzeterek mânâ yüzünün çok farklı tatlar ifade ettiğini belirtmektedir.
- Şair, şiirin yakıcılığı ve aydınlığı bağlamında "*şem*" ve "*rûşen*"e benzetmiştir.
- Şair, şiirinde gizli mânâların bulunduğunu belirterek bu mânâların beyit içinde

gizlendiğini her fırsatta dile getirmiştir.

Yûsuf Hakîkî Baba'nın şair ve şiir anlayışını belirlemek üzere yapılan bu çalışma, Bayramî-Melâmîliğinin mümessili olan mutasavvıf bir şairin gözüyle şiir ve şairin nasıl tanımlandığını ortaya koyar niteliktedir.

SUMMARY

Sufism, which forms the basis of the Ottoman poetry, has been one of the most important sources in creating social mentality. In order to examine the sufi viewpoint in mind of the Ottoman poet, it is necessary to analyse the works they wrote. Thus, each of the Sufi poets and their ideas about poets and poetry will be introduced.

Sufi poets, primarily state that it should be a meaning in the poem and they have written in this frame. Poets express at every opportunity that their poems can not be understood by moving from words, they have determined that there is an invisible meaning out of visible in poetry and there are mystery.

In this study; with reference to dîwan of Yusuf Hakiki Baba, a sufi poet and the representative of Bayrami-Melamism in Aksaray- Anatolian city- his ideas about comprehension of poet and poetry are presented. The comprehension of poet of Yusuf Hakiki Baba have been discussed in three parts. In the first part, his evaluations about own poet personality were determined. In the second part, the elements that Yusuf Hakiki Baba likened to the own poet character were examined. In the third chapter, we mentioned to the names of the people whom he was affected, liked and mentioned. The following conclusions are obtained from these sections:

According to Yusuf Hakiki Baba, the poet is the native ability. Furthermore, in order to become a good poet, it is necessary to enter into service of a guide. The ability of poet can be measured by revealing the pearl in the sea of truth. To be a good poet, it is necessary to be occupied with love. Yusuf Hakiki Baba, who avoids to praise himself in his poems, states that he was a helpless individual. This manner is an expression of modesty. Poet should know adequately the sufi doctrines and should be occupied with innate science (ilm-i ledun). One of the poet characteristics is to be a weeping poet as well. Yusuf Hakiki Baba who believes that poet should not wander away from the subject when he writes poems, defines poet as a humorist who has said nice words. In addition, he should use implicative expressions and should not incline worthless and empty words.

When we look at the poems written by Yusuf Hakiki Baba, we see that he likened poet to parrot, bulbul, gavvâs (diver), tulip and cypress tree. Parrot resembles to poet due to the fact that it repeat constantly words. It's nice voice is also the symbol of poet. According to Yusuf Hakiki Baba who separates poet from sufi, the parrot is representative of the poet; the bulbul is representative of sufi. The bulbul is constantly singing with love and aims to reach to mercy of God. "Gavvas" seeks pearls of truth in the sea of meaning. The tulip is the image of the heart of poet. Just like the blackness in the middle of the tulip, the poet's heart is also heartsick. Cypress tree says amorous words by the effect of wind in the sufism garden.

Poets whom he was affected, liked and mentioned: Şeyh Ekber (İbnu'l Arabi), Feridüddin Attar, Mevlana Celaleddin Rumi and Yunus Emre. Şeyh Ekber is considered as a master by Sufi poets. They desire to attain to pride gave him by God. In his work called Mantiku't-Tayr, Feridüddin Attar has given advices with various symbols to poets on the way of sufism. Yusuf Hakiki Baba make also reference to poet used various connotations and symbols. Mevlana Celaleddin Rumi uses diverse symbols and his mysterious treasure in his Mesnevi shed light on

all of sufi poets. Hakiki has addressed to sufi in the way of God and advised to get on the right way like Yunus.

Yusuf Hakiki Baba's poetry understanding is discussed in two parts. In the first part, The evaluations of poet about poetry; in the second part, the items to which poetry was likened, are emphasized and the following conclusions are reached:

According to Yusuf Hakiki Baba, the poem should be short and concise. This manner is an important element in the production process of poem. Poem is valuable as long as the source of the poem is the innate science (ilm-i ledun). The poem should tell the love and poetry should carry traces of meanings world. For poet, heart, the shelter of love, is an important element and poet writes poem by describing lover in his heart. Lover comes into existence in the heart of sufi. Poetry should be said implicatively, should remain inscrutable, and should express truth despite of pain. According to Yusuf Hakiki Baba, the secret of the poetry should not be revealed. According to him, the meaning should be hidden in the couplet.

Yusuf Hakiki Baba likened poem to "pearl (*gevher, dürr, lü'lü*)" and "diamond" in the context of the value of poetry. Poet states that the meaning side of the poetry reflects very different tastes by likening the poem to "şeker" and "meze" in the frame of the beauty of poetry. Poet likened poetry to "şem" and "ruşen" in the context of the bitterness and illumination of poetry. Poet determines that there are secret meanings in his poetry and whenever possible expressed that these meanings are hidden within the couplet.

In this work; ideas about comprehension of poet and poetry of Yusuf Hakiki Baba, sufi poet and representative of Bayrami-Melamism in Aksaray, were tried to be revealed. As a result of the analyse of the diwan of poet, last couplets of ghazals, parts of fahriye in odes and poetic couplet or bents have shed light on us during research. The aim of this work concerning understanding of poet and poetry of Yusuf Hakiki Baba, representative of Bayrami-Melamism in Aksaray, is to explain how the poet defined both terms.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmed (1995), *Arşivo Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi*, İstanbul: Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı Yayınları.
- ALTINOK, B. Yaşa (2012), *Hacı Bayram-ı Velî (Bayramîlik- Melâmîlik)*, Ankara: Ahi Kitap.
- ARI, Ahmet (2005). "Şeyh Gâlib'in Poetikası", *Osmanlı Araştırmaları, Mehmed Çavuşoğlu Armağanı-II*, XXVI, 53: 51-54.
- Bakara Sûresi, Erişim tarihi: 2018.8.10, <http://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/124/117-ayet-tefsiri>.
- BOZ, Erdoğan (1996), *Hakîkî Divânı, Dil İncelenmesi: Kısmî Çevriyazılı Metin – Dizin*, Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi).
- BOZ, Erdoğan (2009), *Yûsuf Hakîkî Baba Divânı- Karşılaştırmalı Metin*, Ankara: Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- BOZ, Erdoğan (2011), *Yûsuf Hakîkî Baba Divânı'ndan Seçmeler*, Ankara: Aksaray Belediyesi Yay.
- BOZ, Erdoğan (2013), "Yûsuf Hakîkî ", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 44: 10-11.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali (2001), *Yûsuf Hakîkî 'nin Mahabbet-nâme'sinin Tenkitli Metni ve İncelenmesi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi).
- ÇAVUŞOĞLU, Ali (2002), "Yûsuf Hakîkî'nin Tasavvuf Risâlesi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13: 125-149.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali (2004), *Yûsuf Hakîkî 'nin Tasavvuf Risâlesi ve Metâliü'l-Îmân (İnceleme-Metin)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali (2009), *Mahabbet-nâme*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1981), "XVI. Yüzyılda Dîvân Edebiyatı: Dîvân Edebiyatında Şiir Kavramı", *Çevren* C.IX: 47.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (2017), *Necâtî Bey Divânı'nın Tahlili*, Ankara: Kitabevi Yayınları.
- DOĞAN, Muhammet Nur (2002), *Taşlıcalı Yahyâ'nın Yûsuf ü Zelîha'sında Şiirin Şiiri, Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- DOĞAN, Muhammet Nur (2002), *Klâsik Edebiyatımızda Sanat ve Şiir Felsefesi (Poetika), Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- DOĞAN, Muhammed Nur (2009), *Fuzûlî'nin Poetikası*, İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- EKİCİ, Hasan (2018), "Yûsuf Hakîkî Baba'da Melâmet Mefhûmu" III. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, 25-27 Ekim 2018, Aksaray Üniversitesi, Aksaray: Somuncu Baba Araştırma Merkezi Yayınları: 188-198.
- ERKAL, Abdulkadir (2009), *Dîvân Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)* Ankara: Birleşik Yayınları.
- ERUL, Bünyamin (2002), "Keşfü'l-Hafâ", *İslâm Ansiklopedisi*, C.25: 320-321.
- EVAT, Yılmaz (2008), "Yûnus Emre'nin Dîvânı'nda Yol Kavramı", I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu, 08-10 Ekim 2008, Aksaray Üniversitesi, Aksaray: Bildiri Kitabı: 348.
- İŞINSU, Tuba – İSEN, Durmuş (2007), "Fahriyeler Işığında Osmanlı Şiirinde İdeal Şairin Portresi", *Bilgi*, 43: 107-116.
- İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (1985), *Keşfü'l-hafâ'* (nşr. Ahmed el-Kalâş), Beyrut.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1977), *Türk Milli Kültürü*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enst. Yay.
- KARACA, Alaattin (2005), *İkinci Yeni Poetikası*, Ankara: Hece Yayınları.
- KARATAŞ, Turan (2009), "Poetik Düşünüşün Klâsik Şiirde Dile Getirilişi: Bâkî Dîvânı Örneği", *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi* (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı), 39: 449-457.
- KAYA, Bayram Ali (2012), "Necâtî Bey'in Şiir Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*,

27: 143-218.

KAYA, Bayram Ali (2016), "Necâfî Bey'in Şair Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 34: 149-214.

KILIÇ, Mahmud Erol (1999), "İbnü'l-Arâbî", *İslâm Ansiklopedisi*, C.20: 520-522.

KILIÇ, Mahmud Erol (2004), *Sûfî ve Şiir (Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası-11. Baskı)*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Mehmet Ali Aynî (1343), *Hacı Bayram-ı Veli*, İstanbul.

OVACIK, Zübeyir (2016), "XIV. Yüzyıl Anadolu Düşüncesinde Bir İyi(Mser)Lik Felsefesi Olarak Âşık Paşa'da Aşk Felsefesi", *Turkish Studies*, 11/2: 965-984.

ÖNGÖREN, Reşat (2004), "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *İslâm Ansiklopedisi*, C.29: 441-448.

ÖZTOPRAK, Nihat (2005), "Rûhî'nin Şiir Anlayışı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 12: 101-136.

ÖZTOPRAK, Nihat (2006), "Rûhî'nin Şair Anlayışı", *Osmanlı Araştırmaları*, XXVIII: 93-122.

PALA, İskender (2017), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

ŞAHİNOĞLU, M. Nafiz (1991), "Ferîdüddîn Attâr", *İslâm Ansiklopedisi*, C.4: 95-98.

TATCI, Mustafa (1990), *Yûnus Emre Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.